Тихий вечір догорів ураз із рожевою зірницею і згас; настала гарна зимова ніч; морозно, тихо, на синьому небі розсипались золоті зорі, срібний молодик з-за лісу виглядає, ніде ані хмариночки. Гарно на небі, незгірш і на землі: на білому пухкому снігу іскріють теж зірочки-сніжинки червоні, жовті, сині, зелені; садки та ліси рясно вквітчані інеєм, неначе, цвітом на весні; скрізь чисто, скрізь ясно, неначе все вироблене з кришталю. Навіть Сон задивився на зимову красу і забув свою роботу, не ходить коло вікон із своєю сестрою Дрімотою, не засипає маком очей людям, не шепче їм своїх казок — стоїть собі та дивиться. А люди зраділи, не сплять — гуляють, співають, щедрують, бо це ж Щедрий вечір. По улицях проїжджають санки, з усіх боків лунають пісні, регіт, гомін — усім весело.

А хто ж оце з торбою, обшарпаний і без шапки походжає по морозу з улиці в улицю, від села до села, через ліси, через поля навпростець. Він смутний-невеселий, ні до кого не балакає і ніхто до нього, ніби й не примічають його, бідного старця, не закликають з морозу в теплу хату, для нього не-

мов немає Щедрого вечора. Хто ж це такий? То Старий Бідний Старий Рік! Який він нужденний, який обідраний: руки й ноги трусяться, біле волосся й довга борода розкуйовджені, подрана одежа вся у реп'яхах та остюках. Іде собі Старий Рік, тяжко спирається на довгу палицю, а засмучені очі дивляться тільки уперед, і не бачать того, що діється по сторонах. А варто було б глянути: з лісу вибіг маленький голенький хлопчик і почав перекидатись по заметах, скакати, ковзатись, чіплявся за кришталеві гілки і качався на їх — та все ріс, усе ріс — от і став, неначе йому вісім літ — саме як такий, що до школи віддають; пірнув ще раз із головою у замет і виринув звідтіля вже одягнений у розкішну срібну одежу; вибіг хлопець на шлях, що йшов до села, на вузеньку ковзанку, розігнавсь та так і полетів на Старого, котрий сторожко ступав паковзькому льоду.

— Геть з дороги! — кричить непоштивий хлопець. — Чи тобі, діду, повилазило, не бачиш, хто я такий? Я сам — Новий Рік! — Він указав на свою шапку, де так і блищав напис 1892.

— ТТТттт! Гамуйся хлопче, не кричи на старого, бо я тобі батько.

— Батько! — передражнив хлопець, — Добрий батько: зовсім якийсь старець! Де ж таки, щоб мій батько був отакий! А як же звать тебе, діду?

— Мене звуть 1891.

— Ну, нічого робить! Бачу, що ви мені батько. Але що ж по тому! Ви ні синові, ні собі нічого не придбали: одна торба порожня на плечах, та й та з діркою — гей, гей!

— Стривай, синку, не поспішай, ще до півнів далеко — я тобі розкажу усе, що і як було, і навчу тебе, як жити, щоб і тобі не довелося тягати драної торби. А ти слухай пильно та шануйся, бо як не послухаєш мене, буде й тобі така кара, як мені, за те, що я малим не слухав твого діда — 1890-го.

Новик надув губи, але Старий так грізно стукнув палицею об лід, що хлопчина зараз присмирів.

— Ходім, я тобі розкажу, як ішла моя варта, що тоді діялось на світі, а ти слухай та на уха мотай, — пішли. Старий розказує, які вітри служили в нього і по скільки дощу та снігу було відміряно на землю, скільки урожаю, скільки недороду. — Та слухай бо добре, не забувай, щоб тобі знати, як поводитись, щоб справедливо наділити ті краї, де за моєї варти було недобре, одбираючи лишне в тих, де було гарно. Чуєш?

— Чую, гаразд! — але жвавому хлопцеві зовсім не в голові були батькові розкази, бо він усе прислухавсь, як дівчата дрібно вигукують:

Вареничків наварила,

На каменю ложки мила,

Тоненький фартух замочила,

Фартух витягала,

На воротах розіп'яла.

Ой повій, вітре, крізь ворота,

Висуши фартух краще злота!

А дід своє бубонить: скільки за його варти померло знаменитих людей, скільки народилося безвісних немовляток і яких між ними вибрати на заміну тим славетним покійникам.

— Чуєш сину?

— Чую, чую! — а сам так і наставив уха туди, де дівчата виводять:

Ой, в Єрусалимі рано задзвонили, Щедрий вечір, добрий вечір! Ой, сів Христос та вечеряти, Щедрий вечір, добрий вечір!

Дідові й байдуже до щедрівок — неначе й не чує та править своє. Гляди, сину, віддаю тобі увесь світ і все, що на ньому є, — гляди, щоб і ти так же ж передав своїому синові, як зостарієшся; нічого не повинно пропасти безвісти, за все треба віддати одвіт нашій великій матері вічності.

А в Новика аж жижки трусяться побігти за тою юрбачою дітворою, що з сміхом і галасом викликує попід вікнами:

Щедрик-ведрик, Дайте вареник,

Грудочку кашки, Кільце ковбаски!..

— Та слухай бо! — піймав старий Новика за ухо; нічого робити: мусив Новик знов іти слідком за батьком, не оглядаючись.

— Будь, сину, мирний і добрий, а найголовніше справедливий; не квапся на золоті палати, на веселі бенкети, — освічуй краще темні куточки — тоді буде ясно та весело не в одних високих палатах.

Тоді дід не докінчив, бо його таки добре щось сіпнуло ззаду за торбу.

— А ти, дурню! Я тобі долю розказую, а ти граєшся! Ось я тобі! — дід замірився палицею на свого неслуха, але той не злякавсь.

— Оввa, як налякали! Чого бо це ви так розходилися! А розкажіть лучче, де ви оце так добре вбралися! і дорогу одіж подерли, помастили і торбу, навіть, подерли; он крізь дірку усе добро розгубили!

— Дірка... дірка... ох мені лихо! — застогнав Старий.

— Еге ж, дірка! — передражнив син.

— Ох, сину, сину, дай тобі, Боже, не почути такого докору від свого сина, як це я чую! А все через те, що не послухав колись свого батька старого! Легкодухий був, поклавсь на свій розум.

— Та ну, кажіть бо краще, що це у вас торохтить у торбі і з чого ота дірка! — правив своє хлопець, трусячи торбу.

— Ну, ну, бери вже, розглядай, може хоч так я тебе навчу, що треба шанувати, чого не треба робити.

— Ой, що це таке тут у вас колюче! — скрикнув хлопець

— Це, сину, те горе, що несподівано шпичкою уллялось у серце людей, як на залізниці наглою смертю погинули їх родичі.

— Ай, що це таке гаряче?

— Це пожежа, що за моєї варти пожерла слободи, міста, людське добро і самих людей.

Новик

— А ця грудка криги?

— Це мені примерзли до торби прокльони тих людей, що я їм поморозив хліб та худобу, бавлячись зимовими іграшками.

— Брр! Що це таке вогке?

— Це мене закидали гряззю ті люди, що я напустив на них потоп: бач, я любив становити млинки, та й незчувся що затопив їхні поля, села і все їхнє добро погинуло — от вони мені поліпили грязі, що й досі не висохла.

— А це, знов, що таке сухе та гаряче, неначе пісок улітку?

— І це сину ношу з собою за свою шкоду: це за те посушне літо, коли було мені весело гуляти, а людям довелося плакати.

— Ну, ну, нічого; добрих подарунків вам накладено! А це ж яка зелена гілочка — бач і не зів'яла!

— Це? — радісно перехопив дід, — це один з найкращих подарунків: це — мир, згода між людьми; ця гілочка виросла тоді, як два великі народи братерські обнялися один з другим.

— А це що за клубочок ниток? А які гарні — шовкові?

— А це, сину...

Тут вибігла з крайньої хати ціла юрба веселих дівчат і почали ворожити: одна підбігла під сусідські вікна підслухувати, друга бряжчала ложками, примовляючи: "Завий, завий, соба-ченько, завий, сірий вовче, а в якій мені жити, сторонці!" Третя питалася перехожих, як звать; четверта скинула черевик з ноги, щоб перекинути через голову та взнати, в яку сторону доведеться заміж піти.

Не втерпів Новик, покинув і клубка, і торбу, побіг туди: зараз першій дівчині крикнув над ухо: "сядь!" Другій загарчав так, що вона аж до хати втікла з переляку; тій, що питалася, крикнув: "Новий!"

— Ох мені лишенько! а куди ж Грицько подінеться? — скрикнула дівчина.

А черевик так закинув, що дівчина скакала на одній нозі по морозу та не знайшла, — мусила вертатись додому за чобітьми.

А Новик веселий, бігає та заглядає по хатах — хто і як провадить Щедрий вечір, хто як зустрічає його, Новика. Ось в одній бачить: стара бабуся кладе дванадцять поклонів перед образами, бере дванадцять цибулин, знімає з них лушпинки і кладе рядком на вікні; потім посипала потрошки туди соли, примовляючи.

Усі місяці року перелічила та й каже:

— Покажи ж нам, святий Василю, який то цей рік буде на дощ, на мороз, на весну, на літо, на хліб, на худобу!

— Ач яка хитра! — засміявся Новик і так тріснув у стіну, що баба аж здригнулася.

Але саме в цю хвилину Старий дігнав свого вітрогона, згріб за чуприну і знову повів за собою. Прикро було Новикові і він знов став докоряти Старому:

— А ви не скубіться, а признайтеся лучче: чого у вас ото дірка на торбі — еге, не признаєтесь?

— Чому не признатись? Признаюся: моя шкода, моя й покута. Цю дірку проїв той страшний звір, якого я сам вигодував морозами, посухою та своєю байдужістю; ім'я йому — голод! Це він пожер усе те, що осталося після посухи, після потопів, після морозу, — все пожер і тепер людей пожирає...

— Ой, долечко! — вирвалося у хлопця. — А чи не можна його побороти, чи не можна б залатати оцю велику діру, що він зробив?

— Можна, сину, але не легко, і не ти його побореш; може твої сини та внуки доб'ють його, а ти тільки наготуй їм зброю.

— Яку? Яку зброю? — аж очі блиснули в Новика.

— Ця зброя, сину, прозивається мир, правда і просвіта: тільки у мирний час засіється і зросте зерно просвіти, і зацвіте пишним цвітом правди і щастя; тільки тоді загине повіки отой лютий звір, а поки що треба хоч діру цю залатати.

— А чим її, тату, залатати?

— До цього треба спрясти пряжу, зіткати тканину з отих чудових ниток; та де ти подів мій клубок?

— Оввa — я згубив, тату!

— Шкода ж! Ну, та нічого; сам пошукай ти, спряди та тчи, не звикай на дурницю!

— А де ж шукати тих ниток?

— Шукати їх, сину, будеш у тому людському серці, котре живо затремтить і обізветься до чужого горя. Іди, шукай, тільки ними ти і зашиєш оцю страшну діру. А мені nopal На ж тобі мою торбу.

Старий вивернув торбину, витрусив з неї все сміття, торкнувся до неї палицею, й вона зробилась маленька, новенька; блискуча така, тільки одне псувало її: що була дірка.

Надів Старий її на плече Новому:

— Прощай, — каже, — сину!

А тут півень: "Кукуріку!" А з зоряного неба спустилася сива престарезна мати Вічність, обняла Старого й понесла з собою на широких тихих крилах.

Новик зостався сам — уже йому й шкода стало старого батька; хотів ще попитати про дещо, але нічого робити! Стрепенувся, огледівсь — а він стоїть перед панським будинком, а там весело, а там ясно! Кругом великого стола густо сидять гості, п'ють, гуляють та все поглядають на часи. Ось стрілки зійшлися докупи, разом всі схопили свої чарки і з

веселим — урра! піднялися з-за стола, почали цокатись чарками пити один до одного, обійматись та поздоровлятись новим роком. А новий рік стояв між ними та все приглядався, кому б з них сказати свою думку.

Ось він наблизився до молодого гарного хлопця і разом розкрив перед ним торбу, де страшно чорніла дірка. Вмить зачервоніло молоде обличчя, чорні очі блиснули сльозою; губи так і затремтіли під молодим чорним вусом.

— Панове! — голосно викрикнув він, і все змовкло, дивуючись на новий вираз на знайомому лиці. — Панове! ми весело за повним столом простягаємо повні чарки назустріч новому року, а скільки ж то рук простягається тепер до порожнього стола, де і крихти нема! Ми піснями і вітаннями оголосили ці пишні палати, а вони стогонами та прокльонами оголошають свої вбогі хати. Той стогін лунає і по подвір'ю, по полях, по лісах — він розлігся луною аж до самого неба, він досягає аж до нас — невже ви не чуєте?!

Усі здригнулись, усі лиця зблідли, але через хвилину новий світ засяяв на обличчях, ще веселіший, ніж радість, кращий,

ніж краса — то був вираз жалю та любови до тих нещасних, безталанних, що мучаться там десь далеко-далеко.

Через хвилину ціла купка грошей виднілась серед стола, а в горниці стояв гомін: усі говорили про те як і чим запомогти голодним, хто що жертвує їм.

Задивився Новик, незчувсь, як і на світ заблагословилось. Глянув, а через дірку вже перетяглась перша шовкова ниточка. Помацав помацав — міцно держиться тонка нитка — вхопив, він торбину і побіг слідом за

посівальниками. А в торбі вже було насипано золоте зерно і зелена гілочка лежала там же.

— Спасибі старому батькові: усе погане витрусив із торби, а оце добре покинув. Буду ж я сіяти святе зерно просвіти, як казав мені батько, буду ростити зелену гілочку миру, буду шукати шовкової пряжі!

Веселий і щасливий погнався він за хлопцями, замішавсь у їх юрбу. Вони співають-посівають:

Зароди, Боже, жито-пшеницю, Жито-пшеницю, всяку пашницю.

А він і собі докладає:

Зароди, Боже, Мир на всім світі,

Ой зрости, Боже,

Зерно просвіту,

Сію вію посіваю,

Всіх добрих людей поздоровляю!

Достатки в дворі,

І в полі зерно,

А в серці людей —

Правду та добро!